





SVETIGI TIE, KAS DIEVA VARDU
DZIRD UN PASARGA. LOK. EV. II, 28.

IN PIAM PARENTUM SUORUM MEMORIAM ALBERTUS VIRBULIS
PASTOR LOGI CONSTITUIT ANNO DOMINI MDCGCCXXXIV

A. KARL. 1864

Inta Dišlere

**AR TICĪBU,
CERĪBU, MĪLESTĪBU
CAURI
GADU SIMTIEM**

TUKUMA SV. TRĪSVIENĪBAS
EVANĢĒLISKI LUTERISKĀS BAZNĪCAS
UN DRAUDZES VĒSTURE
16.–20. GADSIMTĀ



Tukuma evaņģēliski luteriskā draudze
2017

UDK 274.5-774(474.332)(09)
Di 824

Autore: **Dr. h. c. hist. Inta Dišlere**
Redaktore un korektore: **Liene Akmens**
Korektors, atbildīgais par īpašvārdu atveidi: **Arturs Hansons**
Vācu teksta redaktore: **Gertje Anton**
Dizains un attēlu digitālā apstrāde: **Aivars Plotka**
Makets: **Mārtiņš Plotka**

Uz pirmā vāka: Anša Artuma glezna "Tukuma luterāņu baznīca 1943". G. Kajona foto
Uz ceturtā vāka: Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās draudzes dievnams
Tukuma vidū. 2006. gada 6. maijs. V. Mašnovska foto
Priekštitulā: A. Jermuta aerofoto. 2017. gada 25. maijs
Prettitulā: vitrāža "Kristus māca". 2017. gada 13. marts. G. Kajona foto

Pateicamies par atbalstu:

Valsts kultūrkapitāla fondam,



Tukuma novada Domei,



Deutsch-Baltische Genealogische Gesellschaft, Eva-Marie Bidder, Hans-Georg Bidder, Waldtraut Bidder, Wolf-Christian Bidder, Andreas Hansen, Karin Husmann, Dr. Annelie Morneweg, Pfarrer Hans-Traugott Tempel, Pfarrer Karl-Heinz Tempel, Pfarrer Klaus Tempel, Gerhard Tempel, Gottfried Tempel, Ingrid Tempel, Irmtraut Tempel, Michael Tempel, Peter Tempel.

Projekta vadītājs: **Mārcis Zeiferts**
Izdevējs: **Tukuma evaņģēliski luteriskā draudze**

Iespiests: Jelgavas tipogrāfijā

© Dr. h. c. hist. Inta Dišlere, 2017
© Aivars Plotka, 2017
© Tukuma evaņģēliski luteriskā draudze, 2017

ISBN 978-9934-19-333-0

Saturs

Ievadvārdi	6
Ievads	8
DIEVNAMA VĒSTURE	12
BAZNĪCAS INTERJERS, IEKĀRTAS UN SAKRĀLIE PRIEKŠMETI	56
TUKUMA SV. TRĪSVIENĪBAS EVAŅĢĒLISKI LUTERISKĀS BAZNĪCAS DRAUDZES VĒSTURE 16.–20. GADSIMTĀ	114
Draudzes pārvalde	116
Baznīcas ienākumi un izdevumi	154
Draudze 16. gadsimtā	174
Draudze 17. gadsimtā	198
Draudze 18. gadsimtā	214
Draudze 19. gadsimtā	244
Draudze 20. gadsimtā	282
Draudze 20. gadsimta sākumā (1900–1919)	282
Draudze neatkarīgajā Latvijā	297
Vācu draudze 20. gadsimtā	319
Draudze okupācijas laikā	329
Draudzes atdzimšana	350
Skolas draudzē	364
Sabiedriskās aktivitātes draudzē 19. un 20. gadsimtā	376
TUKUMA DRAUDZES MĀCĪTĀJI	400
BAZNĪCAS KALPOTĀJI	460
MĀCĪTĀJMUIŽA UN MĀCĪTĀJA ATALGOJUMS	480
APBEDĪJUMI UN KAPSĒTAS	506
Nobeigums	548
Tukuma baznīcas un draudzes hronika	552
Zusammenfassung und Bildunterschriften	574
Personu rādītājs	630
Avoti un izmantotā literatūra	678



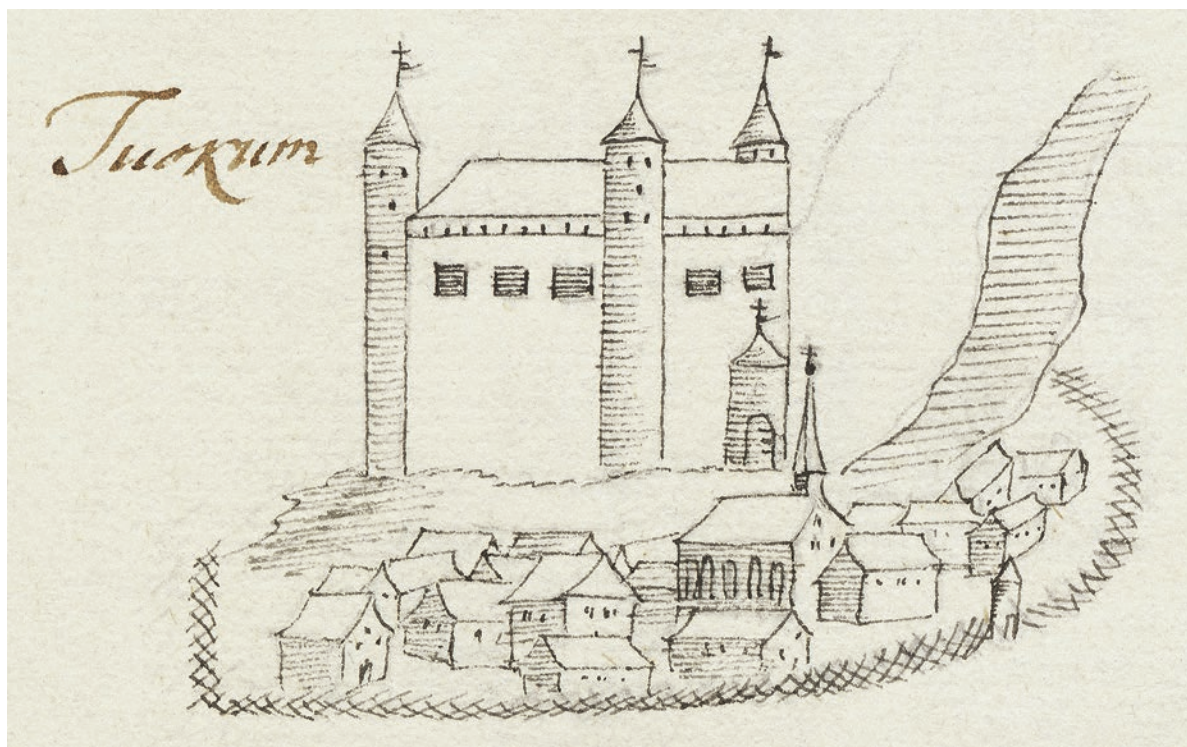
Baznīca – nams un dvēsele

Vispamanāmākā Baznīcas izpausme ir dievnams. Starp Latvijas dievnamiem ir izcili vēstures pieminekļi. Sakrālās celtnes ir iecienīta tūrisma maršrutu sastāvdaļa. Tomēr dievnami ir kas daudz vairāk. Baznīcu torņi ir kupicas, kas iezīmē robežas mūsu kultūrai, kura izaugusi no kristīgās vēsts. Tie nosprauž garīgu teritoriju – Dieva īpašumu, kur svētais ir tepat. Mēs esam pieraduši, ka šis garīgais mantojums vienmēr tepat vien visapkārt ir, un smeļam no tā, pat neievērodami. Cik ļoti viss izmainītos, ja kādu dienu tā visa vairs nebūtu! Tautai jānosargā savi dievnami. Taču sakrālo mantojumu jācenšas ne tikai konservēt – to vajag lietot. Pieskerties tam ar domām un maņām, ar savu klātbūtni un

pievēršanos. Bērnībā ceļš uz skolu mani veda garām vairākām baznīcām. Dievnamu celtnes bija pirmais svētuma pieskāriens, mans pirmais katehisms, mana iniciācija, kas ierosināja visa mūža ceļojumu. Saskare ar svētumu ir dvēseles higiēna, kas cilvēkā rosina veselīgas pārmaiņas. Grāmata par Tukuma baznīcu un draudzi piedāvā tikšanos ar vienu no senajiem Kurzemes dievnamiem.

Taču baznīcā galvenais ir nevis ēka, bet cilvēki. Baznīcas dokumenti ir vērtīgs tautas vēstures avots, kas daudz pastāsta par viņu dzīvi. Šajā grāmatā var lasīt par dzīvi Tukumā un apkārtnē, par latviešu, latgaliešu, lietuviešu un poļu, par saimnieku un strādnieku attiecībām, par viņu raizēm, priekiem un veikumiem mainīgos laikos. Stāsts ir lakonisks, taču savijņojošs. Ģimeņu likteņi izstāstīti dažos teikumos, liekot ar sirdi nojaust to, kas palicis aiz kadra. Cauri atskaišu lietišķajiem ziņojumiem var ieraudzīt, kā latviešu sadzīvē svarīgākie notikumi no kristībām līdz izvadišanai uz kapsētu ir saistījušies ar luterāņu baznīcu un draudzi. Dokumenti parasti atspoguļo tikai faktus un daudz nestāsta par dvēseles kustībām. Stājoties darbā, cilvēks autobiogrāfijā neraksta – es esmu kristīts, nožēloju un izsūdu savus grēkus, saņemu svētos sakramentus, cenšos atvērties Dieva Garam, lai virzītos pa svēttapšanas ceļu, un mācos tuvāko mīlēt kā sevi pašu. Taču tas ir svarīgākais, kas paliek, kad viss cits zūd. Daudziem tas ir dzīves kodols, kas veido viņu personību. Grāmatā aprakstītās, daždien gluži praktiskās draudzes dzīves ainas būtu lasāmas kā liecība par garīgu norisi, kurā veidojās iepriekšējo paaudžu dvēsele un vide, kur dzīvojam arī mēs.

Jānis Vanags
Rīgas arhibīskaps



1. att. Tukuma pils un senpilsētiņa ar Markus kapelu Gaišā ceļa malā. Attēlu no kāda sena Prūsijas vēstures notikumu pieraksta pārzīmējis rīdzinieks Jirgens Helms savā hronikā, kas sarakstīta no 1628. līdz 1643. gadam. No tās to 18. gadsimtā nozīmējis etnogrāfs un vēsturnieks Johans Kristofs Broce (1742–1823). LUAB, Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, LAB-H-38

Tukuma luterāņu baznīcas jubilejas reize pirms 80 gadiem bija tā, kas mudināja toreizējo draudzes mācītāju Albertu Virbuli atskatīties uz baznīcas un draudzes vēsturi gadsimtu garumā. Alberta Virbuļa Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas un draudzes vēsturei veltītais apkopojums “Tukuma draudze un baznīca” (Rīga, 1937), kas publicēts par godu dievnama pastāvēšanas 250 gadiem, ilgu laiku bija vienīgais informācijas avots latviešu valodā ne tikai par baznīcas un draudzes, bet arī par Tukuma pilsētas un novada vēsturi. Samērā plašās ziņas viņš pamatojis ar arhīvu materiāliem, tās izmantojuši vēstures pētnieki, muzeja darbinieki un daudzi citi. Diemžēl nav tuvāku norāžu par apkopojumā izmantotajiem avotiem.

Pēc neatkarīgās Latvijas atjaunošanas – kopš 20. gadsimta deviņdesmito gadu sākuma – radušās jaunas pētniecības iespējas, pieeja dokumentiem, kas ļāvuši papildināt un precizēt Alberta Virbuļa sniegtās vēsturiskās ziņas, atklāt jaunus interesantus faktus un gūt priekšstatu par notikumiem Tukuma evaņģēliski luteriskajā baznīcā un draudzē pēc 1937. gada.

Tukuma vārds (*Tuckemen*) pirmoreiz pieminēts 1253. gada 4. aprīlī Kursas dalīšanas līgumā starp bīskapu un Livonijas ordeni kā vieta, kas atradās *Vredeturen* (Miera Kurša) zemē un kopā ar mežiem starp Kandavu un Zemgali atbilstoši minētajam līgumam nonāca ordeņa pakļautībā.¹ Citkārt minēts arī nosaukums *Tuckume*.² Ordeņa vajadzībām Tukumā uzbūvēja pili. Par tās celšanas

laiku ir dažādas versijas. Jaunākie pētījumi rāda, ka 1299. gadā ordeņa mestrs Gotfrīds fon Roge (*Rogge*, ordeņa mestrs 1298–1307) uzcēla “pili jeb palisādi pie Vilkājas (Vilkkalns), sauktu par Tukumu”.³ Tātad senākā jeb vecā ordeņa pils, ļoti iespējams, atradās Tukuma senču pilskalna vietā un tās celtniecībai kā materiālu, visticamāk, izmantoja koku. Otro jeb jauno Tukuma pili, kā to nereti dēvē, ordeņa mestrs Ēberhards fon Monheims (*Monheim*, Livonijas ordeņa mestrs 1328–1340)⁴ lika celt no mūra. Tā atradās mums zināmajā vietā Sloceņu upes krastā, tā sauktā Lielā kara ceļa jeb Gaišā ceļa (*Hellweg*) malā, kas veda no Rīgas cauri Tukumam, Kuldīgai, Grobiņai, Liepājai un Palangai uz Mēmeli un tālāk uz Kēnigsbergu un Dancigu.⁵

Ordeņa mestrs Vilhelms fon Frimersheims (*Vrimersheim*, arī *Friemersheim*, ordeņa mestrs 1364–1385) jau 1381. gadā parakstījis Tukumā kādu dokumentu. 1416. gada 23. augustā pieminēts Tukuma tiesas apgabals, bet tikai 1438. gada 22. jūlijā kādā Kuldīgas komtura rakstā lielmestram Tukums neapšaubāmi tiek nosaukts kā pils “*eyn vleyslott Tugkem*”, ko Latvijas piļu pētnieks Karls fon Lēviss of Menārs (*Löwis of Menar*, 1855–1930) apzīmējis kā patvēruma vietu. No 1442. gada līdz pat ordeņvalsts kundzības beigām (1561) Tukums bija Livonijas ordeņa mestru apanāžas [Zemes īpašums. – I. D.] pils, kur mestri, it sevišķi Volters fon Pletenbergs (ap 1450–1535), bieži uzturējušies.

Tukuma ordeņa pils un apgabala virsuzraudzība līdz 1482. gadam atradās ordeņa šafera (mantzinis, pils pārvaldnieks), bet pēc tam kumpana (pārvaldnieka) rokās; viņu sēdeklis bija Rīgā. Uz vietas pārvaldnieku funkcijas pildīja landsknehti (kara algotņi). Pirms 1476. gada Tukuma pils pārvaldnieks bijis Klauss fon Korfs (*Korff*), pirms 1552. gada – Georgs fon Lidinghauzens (*Lüdinghausen*), 1552. gadā – Klauss Nīrots (*Nierodt*), bet 1555. gadā – Jirgens Blūms (*Blohme*). Jau 1463. gada aprīlī un 1481. gada jūnijā Tukumā notikušas svarīgas Livonijas kārtu sanāksmes.⁶

15. gadsimtā pils priekšā bija izveidojusies ar mietiem iežogota neliela senpilsētiņa jeb miests (*Hakelwerk*), kas pirmoreiz minēta 1445. gadā.

Miesta iedzīvotāji nodarbojās ar tirdzniecību un lauksaimniecību. 1461. gadā pirmoreiz tiek nosaukta Tukuma draudze⁷, bet 1486. gadā – senākais Tukuma dievnams, proti, Svētā Markus katoļu kapela,⁸ un Tukuma pārvalde (*Amt*).⁹

Ilgu laiku starp Livonijas ordeni un Rīgu pastāvēja nesaskaņas. 1299. gadā Gotfrīds fon Roge bija piešķīris Lībekas tirgotājiem privilēģiju, kas bija neizdevīga rīdziniekiem¹⁰ un bija par cēloni viņu neapmierinātībai. Konflikti turpinājās, tie pārauga uzbrukumos. 1484. gadā rīdzinieki devās uz Tukumu, nodedzināja senpilsētiņu un izpostīja Ēberharda fon Monheima celto Tukuma pili.¹¹

16. gadsimta sākumā svarīgs notikums bija baznīcas reformācijas – luterānisma – izplatīšanās, kas Livonijā (Rīgā) datēta ar 1522. gada 23. oktobri, bet Kurzēmē sākusies pēc apmēram desmit gadiem.¹² 1561. gadā beidza pastāvēt Livonijas ordeņa valsts un nodibinājās Kurzemes un Zemgales hercogiste. Polijas karaļa Sigismunda II Augusta izdots dokuments *Provisions-Brieff* 1561. gada 28. novembrī garantēja hercogam un visiem viņa pavalstniekiem neatkarīgi no to stāvokļa Augsburgas konfesijas brīvību, tas ir, luterāņu baznīcas pastāvēšanu.¹³

1563. gada 21. martā Rīgā notikušajā kārtu sanāksmē citu starpā kā “pamesta un tukša” pils tika nosaukta arī Tukums.¹⁴ Pussagruvušu 1566. gadā Štefans Bilovs (*Bülau*) toreiz veiktās baznīcu vizitācijas laikā atrada arī koka kapelu, tāpēc hercoga Gotharda Ketlera rīkojumā 1567. gada 28. februārī Tukuma baznīca bija to skaitā, kas jābūvē no jauna.¹⁵ Šis gads uzskatāms par Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas un draudzes pirmsākumu.

Pašreizējais Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas vēstures pētījums saistīts ar dievnama, tā interjera, iekārtu un sakrālo priekšmetu vēstures izziņāšanu un attiecas arī uz draudzi, kurā ietilpa Tukums un liels draudzes apgabals, kas šodien aizņem gandrīz vai visu Tukuma novada teritoriju. Apkopojumā sniegts ieskats draudzes pārvaldes un vadības, finanšu un skolas lietās, apskatītas sabiedriskās aktivitātes baznīcas draudzē 19. un 20. gadsimtā.

Draudzes vēsture atspoguļota saistībā ar attiecīgā laika vēsturiskajiem notikumiem, sākot no 16. un līdz 20. gadsimtam, tādējādi sniedzot ieskatu arī Tukuma un novada vēsturē – pastāvošo valstisko veidojumu ietvaros. Atsevišķi aplūkotas tēmas par Tukuma baznīcas mācītājiem un kalpotājiem, mācītājmuīžu un mācītāja atalgojumu, kā arī apbedījumiem un kapsētām Tukuma draudzē.

Pētnieciskais darbs veikts, sadarbojoties ar Latvijas Valsts vēstures arhīvu, Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļu, Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldi, Tukuma evaņģēliski luterisko draudzi, Vācbaltu ģenealoģijas biedrības arhīvu Darmštatē, Karla Širena biedrības arhīvu Līneburgā, Tukuma muzeju, Rundāles pils muzeju un Jaunpils muzeju, izmantojot pirmavotus no to arhīviem un krājuma. Izpētīta Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas nodaļā atrodamā latviešu un vācu valodā publicētā literatūra.

Apkopojumumu ilustrē dokumentu kopijas un attēli no Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA), Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas (LUAB), Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas Virsvaldes arhīva (LELBVA), Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Baltijas centra (BCB), Tukuma evaņģēliski luteriskās draudzes arhīva (TELDA), Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM), Tukuma muzeja (TMNM), Rundāles pils muzeja (RPM), Jaunpils muzeja (JM), Vācbaltu ģenealoģijas biedrības arhīva (ADBG) krājumiem un daudzu privātpersonu arhīviem. Uzskatāmībai un informācijai doti pārskati un tabulas, bet pielikumā – Tukuma baznīcas un draudzes hronika, apkopojums un attēlu anotācijas vācu valodā, personu rādītājs, avotu un izmantotās literatūras saraksts.

Izpētes darbā aktualizētas tās kultūrvēsturiskās vērtības, kas saistītas ar Tukuma pilsētas senāko dievnamu. Apkopojums var noderēt kā interesentiem, tā vēstures izzinātājiem un rosināt uz jauniem pētījumiem par Tukuma un novada vēsturi. Pētījums tapis ar Valsts kultūrkapitāla fonda un Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas atbalstu.

Īpašs paldies LNB Pētniecības sektora vadītājam Viesturam Zanderam par palīdzību unikālu, ar Tukuma baznīcu saistītu faktu atklāšanā.

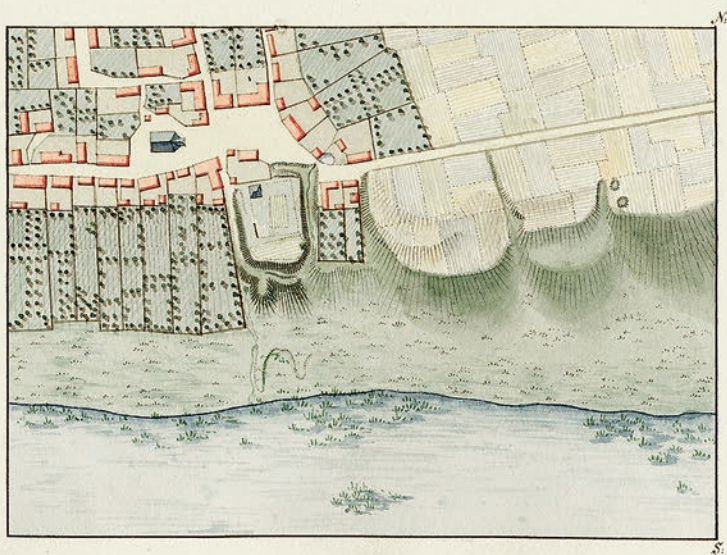
Bez pagātnes nav nākotnes. Šai vispārzināmajai frāzei ir dziļa jēga. Lai šis Tukuma baznīcas un draudzes vēstures pētījums palīdz apzināties mūsu saknes, mūsu priekšteču garīgo un materiālo kultūras mantojumu – tās kultūrvēsturiskās vērtības, kas atrodas ap mums, rosina vēstures izpratni un noārda stereotipus, kuru ciešajos valgos mēs arvien vēl atrodamies.

2017. gads Tukuma baznīcai un draudzei ir lielu jubileju gads. Evaņģēliski luteriskā baznīca atzīmē 500. gadadienu kopš reformācijas sākuma – Mārtiņa Lutera tēžu publicēšanas Vitenbergā 1517. gada 31. oktobrī.¹⁶ Ir pagājuši 450 gadi kopš dienas, kad hercogs Gothards Ketlers izdeva rīkojumu par baznīcu ierīkošanu Kurzemē (1567), ar ko tika dibināta arī Tukuma evaņģēliski luteriskā baznīca.¹⁷ Visbeidzot, jubileja šajā gadā ir Tukuma dievnamam – 330 gadi kopš tā celtniecības pabeigšanas. 1687. gadā mūra baznīcas ēkas būve Tukumā pēc garajiem celtniecības gadiem bija pilnībā pabeigta. Šodien dievnams ir visvecākā saglabājusies celtne Tukuma vecpilsētas apbūvē.

Atsauces

- 1 Dokuments par sešu Kursas zemju sadalīšanu, 1253. gada 4. aprīlis, LVVA, 8. fonds, 1. apraksts, 46. lieta, 26. lp.
- 2 J. H. Voldemāra un nezināma pētnieka apkopotie un anotētie dokumenti par Kurzemes baznīcu un pilsētu vēsturi, garīdznieku darbību par 1525.–1877. gadu, LVVA, 640. fonds, 3. apraksts, 669. lieta, 398. lp. o. p. (turpmāk – LVVA, 640. fonds, 3. apraksts, 669. lieta).
- 3 Schlocksches Urkunden Buch, aus gedruckten und ungedruckten Quellen zusammengetragen von Richard Pohlmann, angefangen d. 20. Juni 1869, LVVA, 4038. fonds, 2. apraksts, 168. lieta, 7. lp. o. p. (turpmāk – LVVA, 4038. fonds, 2. apraksts, 168. lieta).
- 4 Turpat, 141. lp.
- 5 Richter's Baltische Verkehrs- und Adressbücher. II. Band Kurland. Riga, 1900. S. 164 (turpmāk – Richter 1900).
- 6 K. von Löwis of Menar. Die Ordensburg Tuckum in Kurland//Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1903. Riga, 1904. S. 69–72 (turpmāk – Löwis of Menar).
- 7 Die Evangelisch-Lutherischen Gemeinden in Rußland. Band II. St. Petersburg, 1911. S. 82 (turpmāk – DELGR).
- 8 Livonijas ordeņa mestra J. Freitāga fon Loringhofa lēņu raksts Johanam Torpenam, 7.10.1486., LVVA, 6999. fonds, 29. apraksts, 19. lieta, 1.–2. lp.
- 9 K. R. Kupffer. Baltische Landeskunde. Riga, 1911. S. 503 (turpmāk – Kupffer).
- 10 LVVA, 4038. fonds, 2. apraksts, 168. lieta, 7. lp. o. p.
- 11 Turpat, 141. lp.
- 12 Viktors Vītols. Tev mūžam dzīvot Latvija!//Tukuma Ziņas, Nr. 83, 16.10.1998., 7. lpp.
- 13 Padošanās līgums (*Pacta subiectionis*) jeb Sigismunda II Augusta privilēģijas Livonijas muižniecībai, 1561. gada 28. novembris, LVVA, 554. fonds, 2. apraksts, 2896. lieta, 16. lp. (turpmāk – Sigismunda II Augusta privilēģijas).
- 14 Löwis of Menar, S. 75.
- 15 LVVA, 640. fonds, 3. apraksts, 669. lieta, 397. lp. o. p.
- 16 V. Plutte-Olavs. Bibeles stāsti. 15. iespiedums. Rīgā, 1926. 173. lpp. (turpmāk – V. Plutte-Olavs).
- 17 Hercoga Gotharda rikojums par baznīcām, skolām, slimnīcām un citām derīgām lietām Kurzemes un Zemgales hercogistē, Rīgā, 1567. gada 28. februārī, LVVA, 554. fonds, 2. apraksts, 2896. lieta, 28. lp.–32. lp. o. p. (turpmāk – Hercoga Gotharda rikojums).

*Grundriß und Situations-Plan
der Ruine des Schlosses zu Tuckum*



Maaptab zum Grundriß

100 Faden Maßstab

Maaptab zum Situations-Plan

1000 Faden Maßstab

2. att. Tukuma centra plāns ar baznīcu un ordeņa pils vietu. Ap 1827. gadu. Attēls no F. Pauluči albuma, LUAB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļa, MS 1219-2, 23. lp.

gubernatora un iekšlietu ministra³ apstiprināti mācītāji. Viņu rīcībā tika nodota mācītāja muiža, kas atradās pie Tukuma, bet parasti viņiem bija mājas pilsētiņā. Mācītāji bija literātu kārtas pārstāvji, kas studējuši Vācijas augstskolās vai Tērbatā.

Mācītāju darbību regulēja landtāgu lēmumi un baznīcas nolikums jeb kārtība. Muižniecība raudzījās, lai nekādā ziņā netiktu traucētas viņu privilēģijas. 1645. gada landtāga lēmums (28. §) noteica, ka mācītājs, runājot no kanceles, drīkst uzrunāt ar dižciltīgo titulu tikai muižniekus. 18. gadsimtā mācītājs pie laulībām un ieviešanām nedrīkstēja pretendēt uz kādu augstāku rangu jeb pakāpi sabiedrības sociālajā hierarhijā, par to draudēja sods – 100 florēni. Sabiedrības iedalījumu kārtās un strikti reglamentēto rangu secību mācītāji nedrīkstēja pārkāpt pat tad, ja laulāja muižnieku mājās.⁴ Tā kā Tukuma baznīca bija valsts draudzes baznīca, mācītāja darbība bija pilnīgi atkarīga no hercoga un dižciltīgās draudzes patronu lēmumiem, vēlāk – Kurzemes guberņas valdības un Kurzemes konsistorijas lēmumiem un rīkojumiem.

Lai spētu noturēt dievkalpojumus latviešu draudzei, obligāts noteikums visiem mācītājiem bija latviešu valodas apgušana. 1746. gadā Tukuma mācītājam, kas neprata latviešu valodu, bija jāatstāj savs amats, taču viņš apsolīja viena gada laikā to iemācīties.⁵ Par pozitīvu momentu uzskatāms tas, ka mācītāji kalpoja vienā draudzē gadu desmitiem ilgi, pat visu savu dzīvi.

Mācīdamies paši, gādādami, lai nevācu draudzei būtu pieejama reliģiska satura literatūra tai saprotamā valodā, mācītāji deva lielu ieguldījumu tautas garīgās attīstības procesā, latviešu rakstu valodas attīstībā un savu draudzes locekļu izglītošanā. Kurzemes mācītājiem par tradīciju kļuva latviešu valodas pētniecība. Tieši mācītāji bija pirmās latviešu valodas vārdnīcas un gramatikas apkopotāji.⁶

19. gadsimtā ievērojamu garīgo stimulu deva Ziemeļu karā izpostītās Tērbatas Universitātes darbības atjaunošana 1802. gadā. Pie universitātes nodibinātā Teoloģijas fakultāte kopš tā laika sagatavoja mācītājus darbam evaņģēliski luteriskajās baznīcās Kurzemē, Vidzemē, Igaunijā un arī citviet.

Mācītāju sagatavošanai Latvijas Republikā 1920. gadā pie Latvijas Universitātes nodibināja Teoloģijas fakultāti,⁷ kas līdz 1934. gadam izskolēja vairāk nekā 100 teoloģijas kandidātus, no kuriem līdz 1933. gadam amatā bija stājušies 64 mācītāji latviešu un 11 – vācu draudzēs.

Akadēmiski izglīto to mācītāju skaits nebija pietiekošs, apmēram viena trešdaļa no visiem mācītājiem tika sagatavoti pēc īpašas programmas, pārbaudīti un ordinēti par palīgmācītājiem, bet pēc piecu gadu sekmīga darba viņi ieguva pilnas mācītāja tiesības.⁸

Senākās ziņas par Tukuma pirmsreformācijas laika mācītājiem ir no 1500. gada, kad minēts vārdā nenosaukts “baznīckungs”. 1503. gada 7. augustā un 1508. gadā “Vācu ordeņa Tukuma baznīckungs” bijis Eilards Villingens (*Willingen, Willinghe, Willinghen*).⁹ Evaņģēlisks mācītājs Tukumā iecelts jau 1530. gadā.¹⁰ Saistībā ar Šlokenbekas īpašnieku Dītrihu Butlaru 1533. gadā pieminēts kāds “baznīckungs”, kas nosaukts arī ap 1535./1536. gadu. Par viņu teikts: “Nabadzīgs, taču dievbijīgs Tukuma baznīckungs un vairāki citi piedzīvoja nožēlojamu nāvi no ordeņa.”¹¹ Acīmredzot tas ir jau pieminētais Tukuma mācītājs, kas mira Cēsu pils cietumā 1537. gadā. Jaunākie pētījumi rāda, ka, iespējams, Evaņģēlijs Tukumā sludināts vēl agrāk, jo jau 1523. gadā Tukuma draudzes vikārs bija Heinrihs Buks (arī Boks), kas vēstures literatūrā minēts kā luterāņu mācītājs.

Pēc reformācijas ieviešanas Kurzemē Tukuma baznīcā darbojušies šādi mācītāji:

Ap 1523–1540 – Heinrihs Boks (arī Buks, ?–ap 1567)

Heinrihs Boks (*Bock, Buck*) bija Tukuma kapekāns, pirmais vārdā nosauktais luterāņu mācītājs Tukumā.

1523. gada 6. jūnijā Vizeles muižā pie Pūres rakstīts dokuments, un saskaņā ar to Heinrihs fon Sakens savas nāves gadījumā atstāja brālim Aleksandram visas savas muižas, zemes un ļaudis. Dokumenta patiesumu viņš lūdzis apstiprināt

Nichte der deutschbaltischen Dichterin Gertrud von den Brincken (1892–1982). Margarethe von Transehe-Roseneck, geb. von den Brincken (1890–1970), und ihre Tochter Alexandrine (1917–1982) hielten fest an ihrer Heimat und wollten nicht weg. Dank eines glücklichen Zufalls konnten sie den Deportationen der Jahre 1941 und 1949 entgehen.

Nach dem 2. Weltkrieg war Alexandrine Transehe im Gymnasium als Englisch- und Französisch-Lehrerin tätig, doch wegen ihrer Frömmigkeit musste sie diese Arbeit aufgeben. Als Lehrerin in einer sowjetischen Schule taugte sie nicht, weil sie die Kirche besuchte. Dann begann sie auf der Post zu arbeiten, 1949 war sie Brigadeleiterin, eine Zeit lang auch Briefträgerin. Zu Anfang der 70er Jahre arbeitete Alexandrine Transehe in einem Zeitungskiosk dem alten Tuckumschen Krankenhaus (Diakoniehhaus) gegenüber (heute – Raudas iela 6), sie lebte sehr armselig.

Lange Jahre wirkte Alexandrine Transehe in der evangelisch-lutherischen Kirchengemeinde in Tuckum mit. Am 16. April 1950 und am 22. Februar 1953 wurde sie in den Kirchenvorstand gewählt. Auch am 1. Juni 1967 stand die Verkäuferin des Zeitungskioskes des "Pressevereins" Alexandrine Transehe auf der Kandidatenliste des Kirchenvorstandes. Im März 1971 war sie zeitweilig Schriftführerin der Gemeinde, doch bald danach verzichtete sie darauf, ihren Verzicht mit dem Staatsdienst motivierend. Sie wirkte jedoch aktiv in anderen Tätigkeitsbereichen der Kirche weiter. 1971 war sie Hausmeisterin der Kirche und wohnte damals in der Sarkanarmijas-Straße 67, Wohnung 3 (heute – Talsu iela 46).

Im Mai 1970 hat Alexandrine ihre Mutter auf dem Deutschen Friedhof in Tuckum beerdigt. Nachdem sie sich in den Ruhestand begeben hatte, ging es ihr sehr schlecht. Pastor Arnolds Auziņš aus Sessau (Sesava) hat sie zu sich ins Pastorat Sessau genommen. Er hat sich in ihren letzten Lebensjahren um sie gekümmert, und als sie 1982 starb, hat er sie neben ihrer Großmutter und ihrer Mutter in Tuckum bestattet. Anstatt der respektablen Lehrerarbeit wählte die geborene Baroness die Nähe Gottes.

Schulen in der Gemeinde

Eine Schule in Tuckum wurde schon mit dem Kirchenbescheid von 1609 fundiert. Zum Schulhaus wurde das wüste Armenhaus bewilligt und zum Unterhalt des Lehrers 100 Mark aus der Kirchenlade bestimmt. Dafür war der Lehrer aber verpflichtet, auch in der Kirche mit Singen zu helfen, weil der Pastor keinen Gehilfen hatte. 1698 und 1706 wird ein dem Herzog gehörendes und von Gert Kopellman bewohntes Haus als Schule genannt. 1712 stand dieses Haus schon leer und verlassen.

1721 begann der Organist und Lehrer Kaspar Heber dieses Schulhaus zu reparieren. Seine 1721 dem Gericht eingereichte Bitte um die Erstattung der beim Schulhaus investierten eigenen Mittel blieb ohne Erfolg. Mehr als 221 Taler, die er 1721 bis 1858 für das Schulhaus bezahlt hatte, bekam er bis zu seinem Tod nicht mehr zurück. 1775 war die Schule wieder in schlechtem Zustand. Auf Veranlassung Herzogs Peter Biron haben die Tuckumschen Bürger 150 Taler für die Schule gesammelt. 1777 bis 1792 war der Organist und Kantor Johann Gotthard Roggen in der Schule als Lehrer tätig. Im Mai 1781 wurde der Küster Johann Nikolaus Witte als Volksschullehrer der Tuckumschen lettischen Pfarrschule angestellt, 1814 und bis 1823 war als Lehrer ebenda David Friedrich Kahal tätig, der am 18. Januar 1823 im Alter von 74 Jahren verstarb.

Gemäß dem Gesetz des Kaisers Alexander I. wurde am 18. Mai 1806 in Tuckum die Kreisschule und die Elementarschule gegründet, beide mit deutscher Unterrichtssprache. Am Anfang wurden die Räume gemietet, erst später baute man das Schulhaus auf dem leeren Grundstück in der Großen Straße, wo bis zum Brand von 1858 das Gebäude des Oberhauptmannsgerichts stand.

Eine Verbesserung der Situation der Schulen begann erst im Jahre 1840, als die Kurländische Ritterschaft das Lehrerseminar in Irlmlau (Irlava) gegründet hatte. 1856 bestanden in Tuckum die Kreisschule mit 18 Schülern, die Elementarschule

mit 58 Schülern und die Mädchenschule der Pastorenwitwe Karoline Otto, geb. Tieden, mit fünf Pensionären und 21 Schülerinnen sowie die private Elementarschule von Mathilde Antonius, geb. Büngner (1821–1899), mit 20 Schülerinnen.

Im Jahre 1858 wurde aus Kirchenmitteln die Schule für die Mädchen der unteren Schichten eingerichtet, die Bertha Margarethe Beniuscewitz, geb. Schmidt, leitete. Während der Kirchenvisitation 1859 wurden die staatliche Kreisschule, die Elementarschule und die Kirchenschule für Mädchen überprüft, mit den Ergebnissen waren die Visitatoren zufrieden. Im Tuckumschen Pfarrgebiet funktionierten zu dieser Zeit Schulen in Zerxten, Bresilgen, Altmocken, Wilxaln, Rauden und Schlockenbeck. Jedoch stellten die Bauernvormünder fest, dass die Zahl der Schulen zu gering ist und die Errichtung neuer Schulen sich immer noch verzögert.

1874 wurde die lettische Kirchenschule mit Volksschulprogramm in einem gemieteten Haus gegründet. Der Unterricht dauerte dort von Mitte Oktober bis Ende März oder Anfang April. Die Zahl der Schüler stieg in den Jahren 1915–1917 bis 200. Alle Schulen arbeiteten unter der Aufsicht des Pastors, er überprüfte regelmäßig auch den Hausunterricht. 1900 arbeiteten in Tuckum zwei evangelisch-lutherische Kirchenschulen unter Leitung von Teodors Dikmanis und Antonie Beniuscewitz.

Um den Prozess der Russifizierung in den Schulen zu beeinflussen und die Unruhen zu verhindern, haben sich die Teilnehmer der 71. kurländischen Provinzialsynode 1906 per Telegramm an den russischen Kaiser gewandt, damit Majestät den Befehl erteilen möge, dass der Muttersprache in den Volksschulen in gleichem Maße so viel Platz wie in den Privatschulen der Baltischen Provinzen gegeben wird, weil die Sittlichkeit nur mit Hilfe der Muttersprache gepflegt werden kann. Die Erfüllung dieser Bitte würde die weit verbreitete revolutionäre Agitation mindern und zur erfolgreichen Erziehung dienen.

In der ersten Lettischen Republik war der Religionsunterricht für alle Schüler Pflicht. Eine grundlegende Veränderung brachte 1940 die sowjetische

Macht: zunächst wurde erklärt, dass die Kirche vom Staat getrennt ist; mit dem neuen Schuljahr sollte der Religionsunterricht aus allen Schulunterrichtsplänen entfernt werden; am 1. August wurden alle Religionslehrer entlassen. Sowjetisches Staatsrecht ließ religiöse Bildung der Kinder nicht zu, die vorherrschende Weltanschauung in der sowjetischen Gesellschaft war Atheismus.

Auch heute, nach der Wiedergewinnung der Unabhängigkeit Lettlands, ist die Kirche nach wie vor vom Staat getrennt. Jedoch wurden schon während des geistigen Erwachens am Ende der achtziger Jahre des 20. Jahrhunderts die ersten Kindergottesdienste gehalten, die ersten Sonntagsschulen organisiert, wo die christliche Bildung von Kindern wieder aufgenommen wurde. Im Mai 1990 begann die Sonntagsschule der evangelisch-lutherischen Kirche von Tuckum ihre Arbeit, nach einem Jahr zählte sie schon 100 Teilnehmer.

Bestattungen in Kirche und Friedhöfen

Schon in der katholischen St. Markus Kapelle wurden die Toten in den Kellern unter dem Fußboden der Kirche bestattet. In der Kirchenvisitation von 1609 wurde die Gebühr angesetzt, "wie im Fürstentum üblich ist": wenn Adelige oder andere in der Kirche ihre Begräbnisse öffnen lassen, müssen für einen Erwachsenen 10 Mark bezahlt werden, für einen "Unerwachsenen" – 5 Mark; ein Fremder, der nicht zur Gemeinde gehörte, musste für das Grab in der Kirche 40 Mark und auf dem Kirchhof 10 Mark geben; wenn der Betreffende in seinem letzten Willen der Kirche mehr verschrieb, wurde er, bzw. seine Verwandten, von der Gebühr befreit.

Die neue steinerne Kirche wurde statt der alten Kirche und auf dem früheren Kirchhof gebaut, als erster wurde dort Pastor Johann Heinrich Schuncke am 6. Oktober 1649 bestattet. Schon 1683 bestimmte der Oberhauptmann von Tuckum,

Matthias von Altenbockum (?–1692), zusammen mit den adeligen Kirchenvorstehern die Taxe für die Gestühle und Gewölbe in der Kirche. Grabkeller waren in der Kirche unter den Gestühlen, und ein Zimmermann sollte gegen eine besondere Gebühr die Sitze abnehmen, das Gewölbe öffnen und danach wieder schließen. Es war keine angenehme Arbeit.

Im 18. Jahrhundert konnten die Bürger des Städtchens Tuckum ein Erbbegräbnis in der Kirche für 20 Floren kaufen, dazu musste man noch 3 Floren Eintrittsgeld bezahlen. Die gekauften Begräbnisplätze durfte der Inhaber nicht weiter verkaufen oder verschenken, sie wurden vererbt. Erbbegräbnisse der eingepfarrten Güter wurden in der Regel zusammen mit dem jeweiligen Gut verkauft.

Die Kirchenrolle mit den Listen der Inhaber der Begräbnisplätze wurde während der Kirchenrevisionen korrigiert und die Gebühr beigetrieben. Am 30. März 1753 kaufte *Chirurgus* und *Medicinae Practicus* Johann Gottlob Groschke (1714–1777) einen Bestattungsplatz unter der Kirche zusammen mit seinem Schwager Christoph Adam Goertz. Dort bestattete man Groschkes verstorbene Kinder und im Jahre 1777 ihn selbst. Da die Keller schnell voll wurden, musste man die Totengerippe aus den Kellern entfernen, erstmals ist dies um 1733 geschehen. Die Reste sind in großen Gruben begraben, später errichtete man ein Beinhaus oder Knochenhaus, das noch 1806 vorhanden war.

Die schon am 22. Dezember 1683 von den Patronen bestimmte Kirchentaxe wurde in der Kirchenrolle festgehalten. Sie gibt uns Einsicht in die Traditionen der Bestattungen in der herzoglichen Zeit. Von einem Adligen berechnet: für das Öffnen des Gewölbes – drei Floren; für Beläuten – ein Floren; für jedes hinter dem Toten geführte Pferd – 20 Floren. Bei der Beerdigung eines Adligen war es Gewohnheit, hinter dem Sarg des Verstorbenen seine Pferde bis zum Altar zu führen, die dann wieder bis zum Turmzimmer gebracht wurden und dort während des Bestattungsgottesdienstes blieben. Wenn die adeligen Leichen wieder aus der Kirche

zur Beerdigung auf dem Familienbegräbnis herausgenommen wurden, musste man nichts bezahlen. Die Leichendecke, die vom Adel selbst beschafft wurde, blieb nach der Beerdigung des adeligen Toten in der Kirche. Das Pferd, das hinter dem adeligen Toten geführt wurde, blieb ebenso der Kirche und wenn jemand es haben wollte, musste er der Kirche 100 Mark bezahlen. Das Beläuten eines Adligen dauerte in der Regel mehrere Tage, für jeden Tag musste man einen Taler geben. Für das Beläuten des ehemaligen Tuckumschen Oberhauptmanns und Kurländischen Landmarschalls, Erbherrn auf Strasden und Schlockenbeck, Eberhard Philipp von der Brüggen, der am 21. Mai 1727 verstarb, bezahlte sein Bruder Johann Ewald der Kirche 42 Albertstaler.

Die Kirchentaxe für die Tuckumschen Bürger war folgende: Beläuten unabhängig vom Alter – 27 Groschen; Bürger, die die Familiengruft in der Kirche hatten, für Öffnen des Grabes – 4 Floren für einen Erwachsenen und 2 Floren für einen “Unerwachsenen”, zu den “Unerwachsenen” zählte man Kinder unter 12 Jahren, ihr Beläuten und die Leichendecke für die Kinder waren kostenlos; Gemeindeglieder, die ihren eigenen Begräbnisplatz nicht in der Kirche hatten, bezahlten für einen Erwachsenen 6 Floren, für ein Kind – 3 Floren, für das Beläuten – 27 Groschen. Für einen Fremden, der nicht zur Gemeinde gehörte, bezahlte man doppelt. In ähnlicher Weise hatte man auch eine Vielzahl von Bestattungszubehör zu verwenden. Man konnte, zum Beispiel, auf die Leichendecke verzichten, doch die Gebühr musste man entrichten, sonst wurde das Grab nicht geöffnet.

Der Bauer bezahlte für das Beläuten während der Bestattung sechs Groschen, für den Platz auf dem Kirchhof – 15 Groschen. Wenn ein Bauer in der Kirche bestattet wurde, bezahlte er dieselbe Taxe wie ein Deutscher. Die Unterkirchenvorsteher hatten darauf zu achten, dass kein einziger Toter ohne Gebühr bestattet wurde, dadurch “würde die Kirche Verluste erleiden”. Ausnahme waren Kirchen- und Schuldiener sowie Gebildete, doch “wirklich arme” Menschen.

Per Landtags-Beschluß von 1780 und dem darauf erfolgten Hochfürstlichen Patent im selben Jahre wurde zur "Erhaltung der menschlichen Gesundheit" verordnet, dass fortan keine Leiche in der Kirche begraben werden soll, und wenn die Kirchhöfe zu klein oder zu eng werden, sollen die Kirchenpatrone für die Anschaffung neuer Begräbnisplätze Sorge tragen. 1789 bewilligte Herzog Peter von Biron für den Friedhof etwa zwei Lofstellen auf dem Galgenberg. So entstand in Tuckum der erste Stadtfriedhof, heute Bergfriedhof genannt. Als eine der ersten wurde dort Eva Alexandrine Pusin, geb. Graeven (1718–1792), die Mutter des Pastors Carl Ernst Pusin, am 4. Januar 1793 beerdigt. Im 19. Jahrhundert schaffte sich die Gemeinde einen prachtvollen Leichenwagen mit "Thronhimmel" an. Der lettische Teil des Bergfriedhofes wurde am 22. Juni 1897 eingeweiht.

Im 19. Jahrhundert wurden mehrere Gemeindefriedhöfe errichtet, vor dem Ersten Weltkrieg stieg ihre Zahl bis 28. Es gab auch Hofkirchhöfe oder Erbbegräbnisse auf den Gütern: in Kaiwen (von Funck), Bresilgen (Graf Lambsdorff), Wilkajen (von Roenne), Durben (von der Recke) und im Pastorat Tuckum, wo seit dem 13. September 1851 die Tuckumschen Pastoren ihre letzte Ruhe gefunden haben: Dr. Karl Johann Friedrich Elverfeld (1851), Peter Anton Thomas Jürgensohn (1918), Karl Gustav Mattisson (1919) und Johannes Alfred Jürgensohn (1932).

Der deutsche Landesbeirat Professor Bergsträßer hat die Friedhöfe sehr treffend beschrieben, als er 1917 Tuckum besuchte (Beilage zur Mitauschen Zeitung, Nr. 197, 24.08.1918): "Wo die Bahn Mitau-Windau und die Rigasche Strandbahn sich kreuzen, liegt, lang ausgestreckt auf einer Hügelkette, das kurländische Städtchen Tuckum. Wie auf einem Theaterprospekt gemalt sieht man es, mit spitzem Kirchturm, der Kuppel der russischen Kirche, hohen Häusern am Markt und Holzhäusern zwischen Gärten in der Vorstadt liegen, wenn man es von dem gegenüberliegenden Friedhofsberg betrachtet. Schon der Friedhof kann uns von dem Städtchen erzählen. Der deutsche Teil

ist der älteste; viele Steindenkmäler, einfach und schlicht; Klassizismus und Biedermeier überwiegen.

Der lettische Teil ärmlicher, aber verschönt durch unendlich viel Blumen von liebender Hand; Blumenfreudigkeit ist ja überhaupt einer der schönsten Charakterzüge dieses Volkes, das mit der Natur zu leben nicht aufgehört hat. Die Blume begleitet den Letten durchs ganze Leben, und wenn einer stirbt, werden frische Tannen oder Birken zu beiden Seiten der Haustür aufgestellt und bleiben bis sie verdorren, ein schlichtes und rührendes Symbol.

Dann folgt der orthodoxe Gottesacker. Bramsig und aufdringlich mit Marmorschildern und Goldschrift wirkt er unorganisch, genau wie die Kathedralen, die überall im Baltikum auffällig das Stadtbild stören. Die Inschriften lassen erkennen, dass die Toten ausschließlich Beamte waren; fremd dem Lande, im Leben wie im Tode."

Nach dem Ersten Weltkrieg und den Befreiungskämpfen Lettlands wurden Brüderfriedhöfe in Tuckum (eingeweiht am 4. November 1928) und in Schmarden (eingeweiht am 15. November 1931) errichtet. 1939 verwaltete die Tuckumsche lettische Gemeinde 21 Friedhöfe. Seit 1920 veranstaltete Pastor Alberts Virbulis die Friedhofsfeste auf den Gemeindefriedhöfen, die eine schöne Tradition wurden. 1959 übernahmen die einzelnen Verwaltungen der Dörfer alle Friedhöfe. Die von der Kirche veranstalteten Friedhofsfeste wurden verboten. Erst seit 1971 durften die Kirchen wieder Friedhofsfeste organisieren. Die Tradition wird heutzutage weiter gepflegt, Friedhöfe werden aufgeräumt und geschmückt, aus Nah und Fern finden sich die Angehörigen ein, um ihrer Verstorbenen zu gedenken.

Kirchendiener

Im Herzogtum Kurland und Semgallen wurden die Kirchendiener ebenso wie die Prediger vom Herzog ernannt. Dazu gehörten Kirchennotare,

Bildunterschriften

1. Burg und Hakelwerk Tuckum mit St. Markus Kapelle an der Großen Straße oder Hellweg. Das Bild aus einer alten preußischen historischen Aufzeichnung zeichnete der Rigenser Jürgen Helms in seiner Chronik, die von 1628 bis 1643 geschrieben wurde. Aus dieser kopierte es der Volkskundler und Historiker Johann Christoph Brotze (1742–1823). Akademische Bibliothek der Lettischen Universität, Abteilung für Handschriften und seltene Bücher (ABLU AHsB), LAB-H-38
2. Plan des Zentrums von Tuckum mit Kirche und Anlage der Ordensburg. Um 1827. Foto aus dem Album des Marquis Paulucci. ABLU AHsB, MS 1219-2, S. 23
3. Das Wappen der Familie von Stromberg, Kirchenpatrone, Besitzer der Güter Bresilgen und Ploenen im 15. bis 17. Jahrhundert. Bild aus: Carl Arvid von Klingspor. Baltisches Wappenbuch. Stockholm, 1882. Tab. 113, Archiv der Deutsch-Baltischen Genealogischen Gesellschaft in Darmstadt (ADBGG)
4. Marktplatz mit der Kirche auf dem ältesten Foto von Tuckum. Um 1900. Foto O. E. Schmidt. Lettisches Historisches Nationalmuseum (LHNM), VN 12441/31, 1126
5. Franz George von Pfeilitzer, genannt Franck (1688–1770), auf Strutteln, Oberhauptmann von Tuckum (1748–1758) und Vertreter des Herzogs in der Kirchenverwaltung. Foto aus dem Privatarchiv von Rüdiger v. Bismarck
6. Das im Baujahr des Kirchturms 1754 in der Kugel hineingelegte Dokument – Botschaft für zukünftige Generationen – nach der Restauration. 2012. Foto K. Ozola. Museum Tukums (TMNM), TMNM 38744
7. Johann Christoph Boetticher (1734–1807), Sekretär des Oberhauptmannsgerichtes in Tuckum (1772–1807). Foto aus dem Privatarchiv von Rüdiger v. Bismarck
8. Unbekannter Künstler. Zeichnung des Inneren einer Kirche im Kirchenbuch von Tuckum. Um 1800. Historisches Staatsarchiv Lettlands (HSAL), Bestand 235, Register 1, Akte 195, Bl. 2
9. Maßzeichnung der Tuckumschen Kirche aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts. Im Plan ist deutlich die Lage der Kanzel zu sehen – im Altarraum. Zeichnung aus dem Zentralen Historischen Staatsarchiv in St. Petersburg. Kopie aus dem Schlossmuseum Rundāle (SMR)
10. Liste der zum Bau der Tuckumschen Kirche zu stellenden Arbeiter (Leezeneeken) aus den eingepfarrten Privatgütern, zusammengestellt und unterschrieben vom kaiserlich russischen Kammerherrn Johann (Jeannot) Christoph Friedrich Graf von Medem (1763–1838), Besitzer von Schlockenbeck und Durben. 1828. Museum Jaunpils, JM 609
11. Aquarell von Friedrich Wilhelm Oswald Rosenberg “Der Marktplatz von Tuckum. August 1832”. In der Mitte – die renovierte evangelisch-lutherische St. Trinitatis Kirche zu Tuckum; hinter der Kirche – das 1752 erbaute Haus des Oberhauptmanns (heute – Lielā iela 2); Auf der linken Seite – Prawingen-Krug, Zollstelle und das 1758 vom Chirurgen Johann Gottlob Groschke (1714–1777) erbaute Wohnhaus, wo bis 1819 seine Apotheke mit Laboratorium untergebracht war (heute – Brīvības laukums 21). TMNM 7516

- Dreimanis Jānis (1909–1963), ērģelnieks, diriģents 467, 596
- Dreslers Zāmuels (*Dresler*, arī *Dreschler*), Tukuma pilsonis (1609) 19
- Drošais Hugo, lielnieks ar pseidonīmu (1919) 292
- Dubovs Oto (1891–?), draudzes padomes locekļa kandidāts (1976) 143
- Duglass Roberts (*Douglas*, 1611–1662), grāfs, zviedru ģenerālis (1659) 206
- Duhers Frīdrihs (*Ducher*), Livonijas ordeņa bruņinieks (1537) 182
- Dukāts Jēkabs, nodokļu inspektors (1923) 299, 614
- Dukure Emmija (1936) 323, 616
- Dundurs P., draudzes padomes loceklis (1935) 131
- Dunga Alma (1900–?), arhitekte 41, 66
- Dunsdorfs Edgars (1904–2002), vēsturnieks 243, 277
- Dupers (*Dupper*), namdaris (1847) 491
- Durbe Kaspers, mūrnieks (1827–1830) 33
- Dušarts F., apbedīts Tukuma Brāļu kapos (1928) 538
- Dūzels A., draudzes padomes loceklis (1926) 131
- Dzenis Agris Mg. hist., vēsturnieks (2006) 239, 354
- Dzenītis Mikus, ērģeļu eksperts (2012) 71, 107, 572
- Dzērve Māra, LU Teoloģijas fakultātes studente (1991) 351, 352, 371, 394, 451, 570, 599, 620, 622
- Dzervītis Arvīds (1897–1942), mākslinieks 64
- Dzirnīs Arvīds, krāsotājs (1967) 45
- Dženers Edvards (*Jenner*, 1749–1823), angļu ārsts 223
- Džindža Jānis (1914–1979), Mazsalacas mācītājs 346, 347, 447, 448, 619
- E**
- Eginks Johans Lēberehts (*Eggink*, 1784–1867), mākslinieks 237, 612
- Eglītis Andris, meistars (1978) 45
- Eglītis Fricis, no Klapkalnciema (1931) 163
- Eglītis Sandis, būvinženieris (2013) 48
- Eihlands Frīdrihs Gotlībs (*Euchland*), hercoga baznīcas notārs (1753) 97, 121, 462, 596
- Eihštets (*Eichstedt*), Plieņu muižas kungs (1810) 247
- Eihvalde J., latviešu draudzes Labdarības biedrības līdzdibinātāja (1900) 385
- Eihvalds Alfons (ap 1862–1923), Tukuma pilsētas galva, pirmās baznīcas valdes priekšnieks (1920) 128, 131, 133, 292, 298, 387, 388, 495, 498, 563, 583
- Einberga Elize (*Einberg*, 1863–?), skolotāja 387
- Einbergs Karls Kristofs (*Einberg*, 1839–1879), elementārskolotājs 387
- Einhorns Aleksandrs (*Einhorn*, ?–1575), pirmais Kurzemes superintendents 116, 185, 582
- Einhorns Pauls (*Einhorn*, ?–1655), superintendents 200, 402, 408, 610
- Eizengrauda Inga, valdes locekle (2013) 549, 628
- Ekerts Alfrēds, Tukuma baptistu draudzes padomes priekšsēdētājs (1991) 147, 608
- Ekerts Edgars, tēlnieks (1937) 41
- Ekerts Eduards Heinrihs (*Eckert*, 1817–1882), Bauskas rātskungs, J. J. Ekerta tēvs 433
- Ekerts Frīdrihs, daiļkrāsotājs (1937) 41
- Ekerts Johans Jūliuss (*Eckert*, 1861–1939), adjunkts (1897–1899) 274, 428, 433
- Ekmane, dzim. Špehta, Anete (*Eckmann, geb. Specht*, 1841–1917), latviešu draudzes Labdarības biedrības līdzdibinātāja (1900) 385
- Ekse Georgs Frīdrihs Konrāds (*Exe*, ap 1752–1817), Tukuma tirgotājs 166, 223
- Ekse, dzim. Groške, Sofija Gerdruta (*Exe, geb. Groschke*, 1765–1828) 223
- Ekstrēms Pēters (*Eckströhm*), Tukuma pilsonis (1725) 158, 219
- Elceris Alberts, pērminderis no Sēmes Koknešiem (1933) 134
- Ēlerte Amālija (*Ehlert*, 1857–1934) 323, 616
- Ēlerts Karls (*Ehlert*, 1936) 323, 616
- Elferfelde Ida (*Elverfeld*, 1823–1875), Dr. K. Elferfelda meita 421
- Elferfelde Juliāna (*Elverfeld*, 1814–1867), Dr. K. Elferfelda meita 421
- Elferfelde Karoline (*Elverfeld*, 1812–1895), Dr. K. Elferfelda meita 421

Inta Dišlere

**MIT GLAUBEN,
HOFFNUNG UND LIEBE
DURCH
DIE JAHRHUNDERTE**

GESCHICHTE DER EVANGELISCH-LUTHERISCHEN
ST. TRINITATIS KIRCHE ZU TUCKUM
UND IHRER GEMEINDE
16.–20. JAHRHUNDERT

2017

Izdevējs: Tukuma evaņģēliski luteriskā draudze
Brīvības laukums 1, Tukums, LV-3101, Latvija

Iespiests: Jelgavas tipogrāfija
Langervaldes iela 1A, Jelgava, LV-3002, Latvija



9789934193330